
BISERICI PALEOCREȘTINE DIN SPAȚIUL ROMÂNESC ÎN EVUL MEDIU TIMPURIU

Vlad D. Ghimpu

Cuvinte-cheie: lăcașe de cult, creștinism, Evul Mediu timpuriu, spațiul românesc.

Problema prezenței lăcașelor de cult în culturile Evului Mediu timpuriu s-a pus de mai multe ori, însă fără să fie rezolvată până la acest moment. În general, se admite că românii creștini ar fi avut biserici de lemn care nu au lăsat urme semnificative în pământ și nu pot fi depistate prin cercetare arheologică (Teodor 1991, 32). Unul din argumentele de studiu paralel, implicit, care ne poate susține și caracteristicile creștine ale poporului nostru, ar putea-o reprezenta cercetarea bisericilor rupestre, care, după opinia noastră, nu a beneficiat de o apreciere corespunzătoare în literatura de specialitate, decât cu unele evaluări de cartare cantitativă, aproape fără valoare cronologică. Între timp, noile acumulări de date factologice, ne permit să expunem și alte concluzii, ce ne vor permite să ridicăm din nou importanța lor informațional-documentară, cu multiple considerații de ordin cultural, religios și istoric general.

Una din cele mai importante trăsături ale bisericilor rupestre o constituie orientarea geografică a altarului, ce ne poate comunica valențe cronologice foarte importante, pentru a demonstra perioada când au fost construite. Această caracteristică stă de fapt (poate sta) și la baza cercetării bisericilor paleocreștine în general, dar căreia nu i s-a acordat întotdeauna atenția cuvenită. O primă evaluare de sinteză, cu un succes vădit al unui studiu de monument arheologic paleocreștin, a realizat arhitectul Dinu Theodorescu la determinarea și atribuirea componentelor bisericii de tip sirian din Callatis cu altarul orientat spre sud (Theodorescu 1963, 257-300). Acest autor a explicat atât norma orientării, cât și excepțiile, exclusiv din punctul de vedere al posibilităților și necesităților de construcție, de cele mai multe ori după cerințele arhitecturale de ansamblu ale localităților urbane romano-bizantine (Theodorescu 1963, 284). Lucrurile nu stau tocmai așa, și un punct de ve-

dere nou a formulat alt cercetător, tot arhitect de formație, Silvia Păun (Academica 1999). Într-un articol cuprinzător, ea s-a oprit și la orientarea canonică a altarelor creștine, cu referințe de valoare arhitecturală, inclusiv prin prisma unor vederi mai largi, cosmogonice, ultimele pe noi, însă, ne preocupă mai puțin. Aceeași autoare a publicat în anul următor și o lucrare monografică, aproximativ în aceiași termeni, însă de un volum cu mult mai mare (Păun 2000).

Orientarea altarelor creștine în biserici are o importanță conceptuală și de ritual cu mult mai amplă, despre care până la acest moment nu s-a scris, după cunoștințele noastre, cel puțin nu am întâlnit în studiile de limbă română. Ea poate valorifica mai eficient, inclusiv monumentele funerare, mai cu seamă înmormântările și cimitirele din Evul Mediu timpuriu, care nu au inventar de loc sau nu au unul creștin cert, ce concurează deseori la determinare cu cele păgâne, ori cu cele ale populațiilor migratoare. Astfel, după cum relevă unii cercetători, fapt ce se confirmă și din primele lăcașuri creștine, orientarea altarului inițial s-a făcut spre vest, conform preceptelor biblice (Păun 1999). De unde o găsim și la cele mai grandioase catedrale, de pildă la Sf. Petru și Pavel din Roma, ce a urmat tradiția unei biserici vechi din secolul IV (Păun 2000, 177). Ulterior, prin Constituțiile Apostolice se hotărăște a orienta altarele bisericilor creștine spre est, care începe, aproximativ, la sfârșitul sec. IV - secolul V. Iată cum am găsit-o formulată: „Prima condiție este ca terenul să fie disponibil. Există unele situații în care nu prea ai de ales și totuși biserica trebuie construită. Biserica se clădește cu altarul spre răsărit, dar răsăritul nu e numai cel geografic. Paradisul pierdut era construit de Dumnezeu la răsărit. Era vorba de un răsărit ceresc. De aceea, Dumnezeu este numit Răsăritul de Sus, nu cel de jos, de pe pământ. „Constituțiile Apostolice“ spun că atunci când terenul nu permite îndreptarea altarului spre răsărit, se va construi biserica după

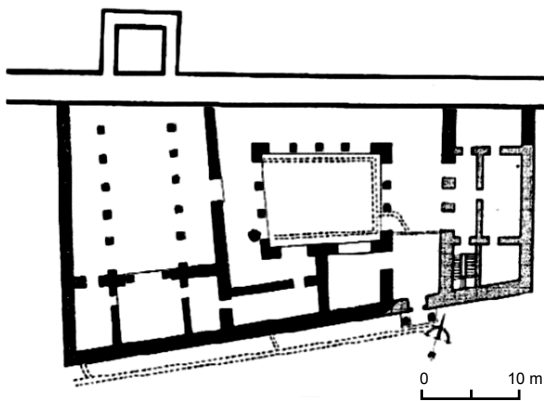

Fig. 1. Planul bisericii de tip sirian de la Callatis (apud Theodorescu 1963).

cum permite terenul, „pentru că Dumnezeu pretutindeni este“. Există excepții în care altarul nu este îndreptat spre răsărit, dar este bine ca el să fie poziționat astfel” (site-ul ASCOR). Între normă și abatere (permisă cu greu) a mai fost și practica ritualului, ce s-a materializat sinuos și pe care îl găsim neschimbat mai pregnant în bisericile rupestre. Ce au însemnat acestea? Vom analiza în continuare.

Peștera de la Limanu, jud. Constanța. Reprezintă poate cea mai mare peșteră (un labirint de peșteri) săpate de oameni aproape de orașul antic Callatis (Mangalia de astăzi), în care s-a găsit material arheologic din secolele III-IV și din secolele X-XI. Peșterile în cauză au fost vizitate de mai multe grupe de cercetători, care le-au studiat și au emis mai multe concluzii. Se consideră să fi fost susținute de conducerea orașului, organizat, cu rol de apărare și adăpost pentru cetățenii din Callatis (Boroneanț, Ciuceanu 1977, 49-57). În aceste galerii, nr. 9 și 10, s-au găsit și două camere cu altare, late de 3 m, lungi de 6 m și înalte de aproximativ 2 m. În fundul lor se află o masă de piatră, păstrată din roca în care s-a săpat încăperea. Cea din galeria nr. 9 are pe partea de sud a mesei loc de acces până în fundul camerei. Lățimea mesei este de 80-90 cm, la fel și înălțimea. Pe laturile lungi ale încăperii se află câte o nișă pentru a așeza opaițul. Pereții, dar mai ales tavanul sunt înnegriți de fum, ceea ce poate fi un argument în favoarea utilizării încăperii în scopuri religioase (fig. 6) (Boroneanț, Ciuceanu 1977, 49; Păun 2000, 101). După evaluările noastre, la Limanu avem primele biserici creștine atestate în spațiul românesc din perioada prigoanelor îm-

potriva adepților noii religii. Dacă în secolul II d. Hr. creștinii se rugau în locuințe particulare, în secolul III deja încep să apară încăperi publice, care aparțineau unor colectivități. Reflectat și de structura altarului, încă nedevelopat cu absidă și cu masa sfântă îndeajuns de neevoluată, în comparație față cu cadrul de biserică, având acces împrejur, pentru oficierea ritualului, sau cu lipsa locului pentru ierarhul superior din ax. Referitor la primul element de cronologie, secolul III, sau anterior actului acceptării creștinismului ca religie de stat din anul 313, pare să fie clar. După părerea noastră, așa cum se descria monumentul încă pe la începutul secolului XX, mai putem susține o datăre din secolele VI-VII d. Hr. Și după denumirea localnicilor, acestui stabiliment i se mai spunea Peștera de la Icoane, după imaginile a trei chipuri de oameni ce le avea pe piatră. „Aceste figuri sunt incizate larg și profund în conturul unui cerc pe care se disting clar nasul, ochii, gura și fruntea în genul basoreliefulor. Alte semne incizate au forma de cruce sau linii asemănătoare arabescurilor...” (Boroneanț, Ciuceanu 1977, 55-56), – imaginile umane coincid cu icoanele în medalioane din secolul VI, în templonul de la Sf. Sofia din Constantinopol, sau eventual și din secolul VII, cum ar mai fi avut icoane în arhitravă, sculptate în marmură, ori realizate din metale prețioase la alte biserici din orașele bizantine. Dacă cunoșteau creștinii de la Dunăre aceste detalii? Susținem că da. Aproximarea de orașul Constantinopol, inclusiv experiența de la Peștera lui Bechir de lângă Soroca, datată în secolul VII, cu templon și cu icoane pătrate (dreptunghiulare), ca cele de lemn, sunt niște argumente (Гимпу 2013, 135-138). Probabil, odată cu invazia triburilor bulgare, după 680, în Peștera Limanu să se mai fi ascuns o altă comunitate creștină. În ce privește materialul arheologic din secolul X-XI, el denotă aici existența în altă perioadă, fie a unei comunități monahale, fie ascundea, în anumite circumstanțe, un alt grup de oameni, poate mireni simpli.

Tot în Dobrogea se află și Peștera Sf. Andrei, com. Ion Corvin, jud. Constanța, în care se crede că s-a adăpostit unul dintre primii chemați, Sf. Apostol Andrei, creștinătorul românilor, fratele lui Sf. Petru, venit în peregrinările sale cu scop misionar. Descoperită în perioada interbelică, această peșteră a fost asociată cultului creștin din nou în acele vremuri, însă nu pentru mult timp. În toată perioada comunistă a fost închisă și uitată,

ca apoi în anii '90 ai secolului trecut să renască prin construcții suplimentare, asemănătoare unei biserici cu turlă deasupra, iar în apropiere să ia naștere un complex monahal, Mănăstirea Peștera Sf. Apostol Andrei. Din păcate, nu avem prea multe descrieri ale peșterii în detaliu. După lavița din peretele sudic, biserica ei ar avea unele filiații cu Basarabi-Multfatlar, Dumbrăveni, sau Soroca și altele – toate mănăstiri rupestre paleocreștine. Structura sa planimetrică este interesantă și merită de a mai fi studiată (fig. 7): un altar oval alungit și un naos aproape rotund (Păun 2000, 97). Astfel, ca și S. Păun, considerăm și noi că orientarea altarului spre vest ar indica o construcție a ei veche, dintre acele lăcașuri ce au uzitat norma biblică, după noi, cu date plauzibilă din secolul IV d. Hr. ca instituție monahală. În același rând cu biserica rupestră de mai sus, se află și Peștera Sf. Grigorie Decapolitul de la mănăstirea Bistrița. Cum se crede, în una din opinii se susține că ea s-a construit pe la sfârșitul sec. XV - începutul sec. XVI pentru a se ascunde în ea moaștele Sf. Grigorie Decapolitul cu care a înzestrat-o banul Barbu Craiovescu. Însă în istoricul cercetării ei s-au expus și alte păreri, cu evaluări mai timpurii (Micle 1995, 44-53), biserica rupestră cu hramul (V)Ovidenia, având altarul spre vest, susținem și noi, ar fi fost săpată într-o perioadă de secol IV d. Hr., deoarece construcția ei, ca și la alte biserici, s-a impus dintr-un concept, în același timp când se puteau realiza mai multe soluții (vezi fig. 8/A).

O mare concentrare de biserici rupestre din spațiul românesc este considerată cea din Munții Buzăului. Aceste complexe au atras atenția cercetătorilor încă din sec. XIX (Ștefan 1980). Mai nou, Emil Lupu, într-o cercetare mai atentă a monumentelor, a emis niște concluzii deosebit de importante referitoare la datarea lor (Lupu 1994, 17-25). Autorul sus-numit a evidențiat acolo două grupe de biserici, după orientarea altarului, unele spre nord, mai vechi, și altele spre est, mai târzii. Începutul construcției altarelor spre est se va face din sec. V d. Hr., existând excepții până în sec. IX, constată el, cu trimitere la bibliografia internațională (Cabrol, Leclercq 1913, 2665; Lupu 1994, 23-24). De asemenea, studiind vestigiile rupestre de la Buzău, noi am găsit un indiciu și de o orientare a altarului spre sud, în Peștera lui Iosif (Ștefan 1980, 60). În preocuparea cercetării bisericilor rupestre din Basarabia, autorul acestor rânduri a publicat și un alt lăcaș cu orientarea spre nord

a altarului, la Peștera lui Bechir de lângă Soroca (Ghimpu 1998, 43-56; Ghimpu 2012, 9-17). Tot de aici, am evidențiat pentru prima oară în bibliografia creștină (poate unicul păstrat în lume) un templon de biserică paleocreștină bizantină, cu datarea mai strânsă și a monumentului din sec. VII (Гимпу 2013, 135-138).

Între timp, Silvia Păun a adus mai multe imagini și planuri ale mai multor biserici rupestre, însă fără să ia în discuție datarea lor, inclusiv planul chiliei rupestre a lui Daniil Sihastrul de la mănăstirea Putna (Paun 2000, 87). Conform descrierilor mai timpurii, ea se prezintă astfel: „Nu departe de locul unde se revarsă pârâul Veșeul în pârâul Putna, se află pe o coastă de deal, în dreptul Veșeului, o stâncă mare de piatră. În ea este scobită cu dalta o bisericuță cu trei despărțituri și anume: pronaos, naos și altar. Lungimea întregului loc scobit în piatră este de 9,25 m, iar lățimea de 2 m. Sub stâncă se află alt loc deșert, și acesta scobit în piatră, care se pare că a fost locuința sihastrului Daniil, despre care zice tradiția că el a săpat aici în piatră atât bisericuța cât și chiliuța de desubtul ei, în care să fi locuit mai mulți ani” (Dan 1905, 113). Cunoaștem cu toții care am vizitat Putna lui Ștefan cel Mare, inclusiv chilia lui Daniil Sihastrul, și mai multe povești reale sau legendare despre întâlnirea marelui voievod cu acest înțelept. Cu toate astea, trebuie să revedem și să reanalizăm biserica rupestră de aici, care are altarul orientat spre nord, deci este cu mult mai veche de secolul XV, când a trăit Daniil, și ar fi putut fi săpată cel târziu în sec. IX (fig. 10). Tradiția istorică nu poate fixa întotdeauna faptele istorice mai vechi, dar apare clară situația ca sihastrul Daniil să se fi stabilit într-o biserică existentă cu mai multe secole înaintea lui, într-o perioadă paleocreștină, ce a scăpat din vederea istoricilor religiei.

Aceste realități sunt evidente și astăzi, mai multe mănăstiri au avut la întemeierea lor câte un sihastru în peșteră, din păcate, fie bazați sec pe forța tradiției, ele nu s-au studiat, fie din alte cauze de lipsă a unui interes al cunoașterii. Astfel de situație consemnăm, de pildă, și la Schitul de la Sihla, unde cuvioasa Teodora a locuit mult timp într-o peșteră (Tomescu 1942, 145-150), însă pentru o femeie să realizeze un astfel de stabiliment este un lucru destul de anevoios sau imposibil. Cine a săpat peștera Teodorei de la Sihla? rămâne încă de a se studia. O altă tradiție atribuie construcția bisericii rupestre a mănăstirii Cetățuia „Negru-

Vodă” (com. Cetățeni, jud. Argeș) voievodului legendar al Țării Românești Negru Vodă, în realitate situația de la acest lăcaș creștin pare să se fi realizat în două faze (fig. 11): în prima, mai veche, până în sec. IX, s-a utilizat numai pronaosul, ca primul și singurul compartiment al unei biseri cu altarul îndreptat spre nord, apoi în a doua fază să mai fie săpate – naosul cu un alt altar, orientat spre est.

Existând în general problema, cum se explică, totuși, problematica apariției și persistenței orientării altarelor bisericilor creștine în mai multe direcții cardinale? Ea nu se cunoaște cu precizie. Cu toate acestea, înțelegerea acestor factori este necesară la studierea unor biserici, la cunoașterea vieții religioase, dar și la studierea unor descoperiri arheologice funerare din evul mediu timpuriu. Ca exemplu, în monumentul arheologic Pruneni (com. Zărnești, jud. Buzău) s-au dezvelit șase morminte de înhumăție din sec. VI-VII d. Hr., cultura Ipotești-Cândești, orientate est-vest, de tradiție romană târzie (Enciclopedia 2000, 390), asta înseamnă că în comunitatea creștină de aici s-ar fi construit biserici (eventual de lemn) cu altarul orientat spre vest, conform preceptelor biblice. Pe când în Obârșia Nouă (com. Obârșia, jud. Olt), într-o necropolă birituală, de sec. VIII-IX, cultura Dridu, predomină înhumăția, cu orientare est-vest și nord-sud (Enciclopedia 2000, 212-213). Această comunitate ar fi avut o biserică cu altarul spre vest, apoi a trecut conceptual și în ritual la orientarea spre sud. De ce? Cum se scrie, orientarea altarelor spre est a bisericilor creștine s-a stabilit în Constituțiile Apostolice. Ele ar fi apărut în anul 380. Fără a intra în discuțiile teologice (nici nu le cunoaștem pe toate), care continuă până astăzi, ne rezumăm la niște informații sumare găsite în internet. Dacă era o operă apocrifă, ea este combătută de Biserica ortodoxă ca ariană, inclusiv deoarece ar fi fost utilizată de religia catolică cu scopul de a demonstra primatul Bisericii de la Roma față de cea de la Constantinopol. În altă ordine de idei, unul din conceptele de bază ale Constituțiilor Apostolice în ce privește edificiile bisericesti pare a impune deosebirea orientării spre Răsărit a altarului bisericii creștine, față de cea a templului iudaic, cum s-a urmat inițial. A nega sau nu această lucrare constituie o problemă, însă schimbarea orientării altarului s-a produs, volens-nolens trebuie să ne referim la ea. Însă, odată cu schimbarea conceptuală a ori-

entării, ea prevedea și „excepții” (vezi mai sus), acestea probabil s-au înțeles prin desprinderea de iudaism, mai întâi, de aceea întâlnim biserici orientate cu altarul spre vest, apoi spre nord și sud, și spre est, ca și înmormântări, orientate cu capul la est, apoi la sud și la nord, dar și la vest, ultimele când biserica și-a orientat altarul spre est. Probabil, după Constituțiile Apostolice altarele s-au orientat spre est, spre nord și spre sud, coexistând o perioadă. Noi, astăzi putem consemna numai excepția, pe care o putem data, până în secolul IX. De aceea, susținem prin cele expuse mai sus, că bisericile rupestre având altarele orientate spre vest, nord și sud reprezintă edificiile de cult cele mai vechi ale românilor. În ce privește excepția orientării altarelor care a durat până în secolul IX, apoi ulterior noi putem crede că, înăsprirea cerinței de orientare spre est a altarului, s-a produs ca o afirmare în continuare a religiei creștine bine instituționalizate – ierarhie, tratate dogmatice; inclusiv ca o necesitate mai strictă ce venea și din practica ritualului înmormântării defuncțiilor. În ce privește noile preferințe, observând unele devieri ale altarului în direcția estică, trebuie să luăm în considerație, așa cum arată și S. Păun, în solstițiul de vară sau apropiat lui, orientarea este de 55 de grade, pe când la solstițiul de iarnă este de 125 (Păun 1999; Păun 2000), numai în echinocțiul de primăvară și cel de toamnă direcția este perfectă.

Unul din cele mai mari complexe monahale rupestre s-a aflat în Dobrogea, la Basarabi-Murfaltar, descoperit într-un masiv de cretă cu șase bisericuțe săpate în roca moale și mai multe galerii adiacente, ce s-au datat în sec. X - începutul sec. XI (după unele inscripții). Cu toate multitudinea de studii și articole ale mai multor cercetători, acest monument important încă nu a beneficiat de un studiu monografic complet. Așa cum îl descrie sintetic și Mircea Păcurariu, bisericuțele au altarul orientat spre est sau sud-est. Fără planuri și reconstrucții ele nu se pot evalua în toată complexitatea lor. Acest autor marcant al istoriei bisericilor românești face referință la alți cercetători, care l-ar fi datat și în secolul IV (Păcurariu 1991, 167-169). Și după părerea noastră sunt destui indici pentru a data bisericuțele de la Basarabi mult mai devreme de secolul X. Faptul că pentru delimitarea altarului de naos s-au folosit balustrade asemenea cu cancelli, le-ar data cel puțin înainte de construcția bisericii Sf. Sofia din Constantino-

pol (537), care avea templon, inclusiv cu altarele nedezvoltate, cu masa sfântă lipită de axul absidei, denotă, de asemenea, o cronologie mai timpurie, sigur și înainte de biserica rupestră Peștera lui Bechir de lângă Soroca cu templon (de fapt, o imitație de templon de lemn), care se datează în secolul VII.

În continuare avem prilejul de a ne opri și la un monument zidit de piatră din arealul nostru. Începând din anii '60 ai sec. XX, arheologul sovietic E. Rikman, venit de la Moscova, a efectuat mai multe săpături la monumentul antic Sobari, raionul Soroca, în care s-a descoperit și o construcție de piatră (fig. 2), cercetările s-au reluat în anii '90 și continuă până astăzi, cu multe analize polemice, tributare, în fond, concepțiilor istorice sovietice. A fost construcție romană sau a barbarilor, mai multe erori conceptuale, dar și în cadrul publicării neadecvate a unor materiale, cum s-a dovedit recent, printr-un studiu revăzut al unor vestigii^{1*}. Este vorba de o cărămidă desenată liniar, ce s-a colectat într-un monument arheologic din localitatea Sobari (Soroca) și a fost publicată de cercetătorul E. Rikman în anul 1970 (Рикман 1970, 180-197). Descoperită într-un sit de cultură Sântana de Mureș- Cerneahov, piesa a și rămas încadrată cronologic acestei perioade, reprezentând un element de factură romană, cum se credea, provenind de la o construcție din piatră și cărămidă cu coloane, deci cu elemente arhitectonice specifice, inclusiv cu geamuri de sticlă, acoperiș de olane etc. Amestecul cu material arheologic dominant de secol III-IV nu i-a permis

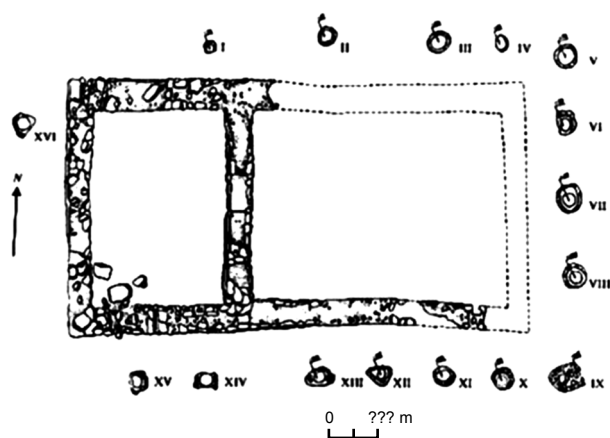

Fig. 2. Planul construcției de piatră de la Sobari (apud Niculiță, Popa 2000).

Fig. 3. Construcția de piatră de la Sobari (apud Popa 2001).

¹În procesul pregătirii expoziției arheologice „La început a fost lutul” din primăvara anului 2015, printre alte piese ceramice s-a ales și acest exponat cu tematică specifică. La solicitarea mea, colegii din sectorul arheologie mi-au oferit prilejul de a-l putea cerceta. Pentru posibilitatea studierii lui, țin să mulțumesc în special dr. I. Tentiuc, șeful Sectorului de arheologie și istorie antică al MNIM. Altă remarcă necesară (cum am aflat ulterior), ideea de a căuta această cărămidă a avut-o și dr. S. Matveev, care continuă în prezent investigațiile arheologice în situl Sobari.

Cum se pare, arheologul E. Rikman deliberat nu a publicat integral cărămida desenată, deoarece repetă prezentarea ei în aceeași termeni și peste cinci ani, imaginea cu plugarul... Aici avem de fapt un exemplu de falsificare a istoriei dintre Prut și Nistru în perioada sovietică (Rikman 1975, 205-214).

Odată cu relansarea săpăturilor arheologice la Sobari (Soroca), anul 1990, la care a participat și autorul acestor rânduri, în calitate de șef de secție la Muzeului Național de Istorie a Moldovei, se vorbea despre acest monument ca de ceva misterios, ce a fost închis cercetării pentru vestigiile sale, care turnau apă la moara istoricilor români, deloc întâmplătoare. Tot din aceste cauze, cum se vede, I. Niculiță, specialist în arheologia geților, a reluat cercetările, pentru prestigiu, într-un sit cultural Sântana de Mureș-Cerneahov.

autorului să propună alte evaluări de datare, deși sublinia că fundația construcției a tăiat stratul cultural Sântana, însă fără să lase urme culturale proprii, semn că a durat puțin timp sau nu a fost definitivată. În aceeași abordare culturală și cronologică au analizat monumentul de la Sobari și alți arheologi care au continuat cercetările arheologice mai târziu (Niculiță 1996; Niculiță, Popa 2000; Popa 2001). La inițiativa lui E. Rikman, după analiza unui număr de cărămizi cu radiocarbon la Institutul de arheologie al Academiei de Științe a URSS, ele s-ar data fie la hotarul secolului III-IV, fie la hotarul secolului VI-VII. În afară de considerațiile cronologice rezultate din evaluarea monumentului arheologic în ansamblu, cât și a construcției de piatră, E. Rikman, a publicat și cărămida cu reprezentarea unui plu-

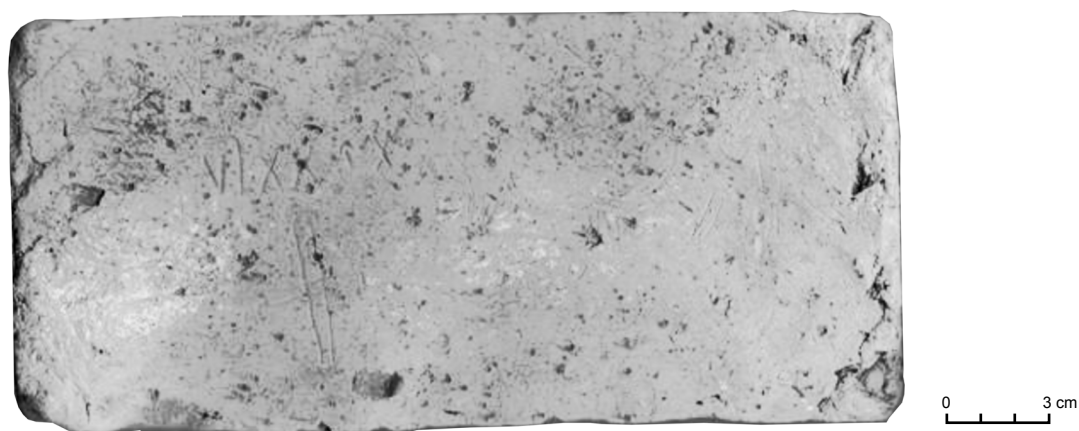

Fig. 4. Cărămida desenată liniar de la Sobari. Foto.

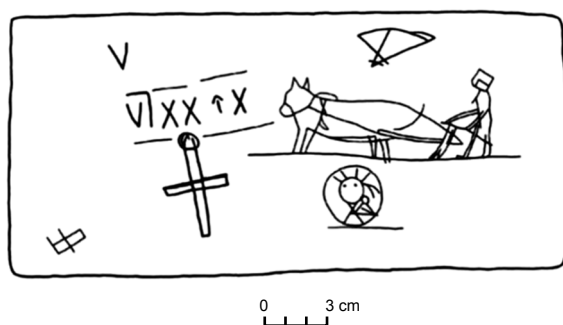

Fig. 5. Cărămida desenată liniar de la Sobari. Desen.

gar, aducând-o ca dovadă grăitoare la cultivarea pământului în comunitatea ce a locuit în această așezare (Рикман 1970, 183). Cum s-a dovedit ulterior, autorul nu a reprodus integral imaginile de pe cărămida liniată, repetând tendențios aceleași caracteristici și peste 5 ani în altă publicație (Рикман 1975, 205-214), deși piesa conține și alte elemente, deosebit de importante, care pot fundamenta o nouă datare, cât și o altă apartenență culturală a casei de piatră de la monumentul arheologic Sobari, cu valențe excepționale pentru civilizația acestor locuri (fig. 4).

Privită (cărămida) ca o foaie de hârtie, expusă al-bum (fig. 5), compoziția desenului poate fi divizată în două părți: partea stângă și partea dreaptă. În stânga jos are reprezentată o cruce, iar deasupra, un rând de cifre și posibil litere: „V”, litera „v”, seamănă cu cifra 5 roman, numărul XX (20) și IX (9). După noi, marchează o dată calendaristică, ziua de XX a lunii a IX-a, sau septembrie. „V”, despărțit de cifre printr-o linie în unghi, redă o abreviere a lui Vasile, asemenea cu Sfântul Vasile. Altă literă, singulară, „V” este inscripționată mai

sus de prima, repetând-o ca dimensiune, apropiată de marginea cărămizii. Ultima, unică, s-a scris după ardere, considerăm noi, – ea se deosebește prin marginile (malurile) ascuțite, spre deosebire de toate celelalte linii care s-au zgâriat pe cărămida udă și au marginile mai rotunde. Să specificăm din caracteristica crucii – are gaură la bara de sus și putem aprecia, că repetă un model ce se lega la gât, și deci poate fi încadrată printre cruciulițele pectorale. Partea dreaptă a desenului este desenată cu linii mai puțin adânci decât prima, din cauza desenului mai complicat. Jos, într-un medaliion rotund este redat, destul de schematic, chipul unui sfânt, probabil Maica Domnului, alături, în stânga ei, tot în cerc, posibil pruncul Iisus, stilizat, greu vizibil, mai sigur prin triunghiul corpului. De asupra, un agricultor în picioare, cu un plug de lemn, cu două brăzdare, ce ară cu un cal, iar spre margine, sus, în a 3-a bandă este liniat un simbol astral – soarele. Plugarul cu calul și simbolul deasupra, din margine, ultimul fără să fie numit, le-a publicat și arheologul E. Rikman (Рикман 1970, 183), ignorând orice referire la celelalte elemente. Cărămida poartă urme de mortar, semn că a fost pusă în zid, din greșeală, posibil. Din cele relatate, prin desenul liniat, observăm niște informații imaginare, consemnate artistic și „în scris”, despre apariția obiceiului Plugușorului.

Așa cum se relevă calendaristic pe cărămidă, marcarea *primei brazde* se serba la aratul de toamnă, în luna septembrie, când se celebra echinocțiul de toamnă, obicei asimilat religiei creștine, după cum ne dăm seama din crucea prezentă și după medalionul cu sfinți. Acest fapt ne îndrituește să propunem apariția Plugușorului, cu o evoluție mai concretizată decât cea din studiile cercetăto-

rilor de până acum (Adăscăliței 1987; Pop 1989, 25-131; Băieșu 2008, 249-292). Pentru început, să pornim de la calendarul concret, cel iulian, cu datarea aratului de toamnă, iar Anul Nou se schimba iarna, la sfârșitul lunii decembrie. În secolul VII în Bizanț se trece la calendarul anului nou de la 1 septembrie (Calendarul 2003, 858-860). Drept element de datare a sărbătorii primei brazde, – o avem consemnată în scris și imaginar-artistic în perioada de până la acest moment. Ulterior, data înregistrată pe cărămidă s-a dezvoltat într-un obicei etnografic excepțional, așa cum este Plugușorul de astăzi, descris de câteva secole (cf. istoriografia cercetărilor, în Băieșu 2008, 7-35; inclusiv studii monografice – Adăscăliței 1987; Pop 1989).

După cum l-au explicat cercetătorii etnografi, obiceiul Plugușorului include în sine mai multe datini, primordial fiind fertilizarea ogorului cu plugul sacru, aratul primei brazde, prezent la mai multe popoare. Apărând din negura timpului, românii, probabil l-au avut încă de la geto-daci, și el s-a perpetuat inclusiv în epoca romană. Așa cum apreciază specialiștii, ca o sinteză într-un obicei complet, Plugușorul s-a definitivat târziu, deoarece Dimitrie Cantemir nu-l menționează. Cantemir, având cunoștințe enciclopedice, a descris obiceiurile moldovenilor la general, relatând la Anul Nou manifestări bogate, atât la țărani, cât și la nobili. Plugușorul, la vremea lui, trebuia deja să se transferat ca obicei la Anul Nou de 1 septembrie, – brazda cu arătură numai atunci s-a arat, nu iarna la 1 ianuarie, cum se urează astăzi, ca o reminiscență de la anul nou bizantin. Aici noi trebuie să ne conducem de litera Calendarului, despre care majoritatea cercetătorilor îi vedeau începutul primăvara, când Anul Nou se marca la echinocțiul din martie, ceea ce este greșit, probabil. După ce s-a trecut la calendarul iulian, pe timpul lui Cezar, Anul Nou se va marca la 1 ianuarie, iar o nouă schimbare a calendarului la 1 septembrie are loc în Bizanț începând din secolul VII. De la schimbarea din acest secol sărbătoarea primei brazde s-ar fi adaptat de la echinocțiul de toamnă ceva mai devreme la Anul Nou din 1 septembrie. Ulterior, când se trece din nou la marcarea Anului Nou la 1 ianuarie (Dimitrie Cantemir redă sărbătorile de la această dată), ar fi putut începe transferul de sinteză cumulativă de iarnă, care s-a finalizat deja, după primul sfert al secolului XVIII, manifestat până la noi, ca obicei al Plugușorului de Anul Nou, ce va continua într-o datină originală până în zilele noastre. Cu o precizare însemnată:

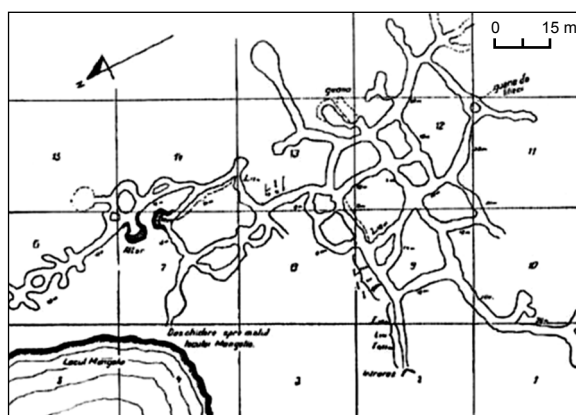

Fig. 6. Planul Peșterii Limanu, jud. Constanța (apud Păun 2000).

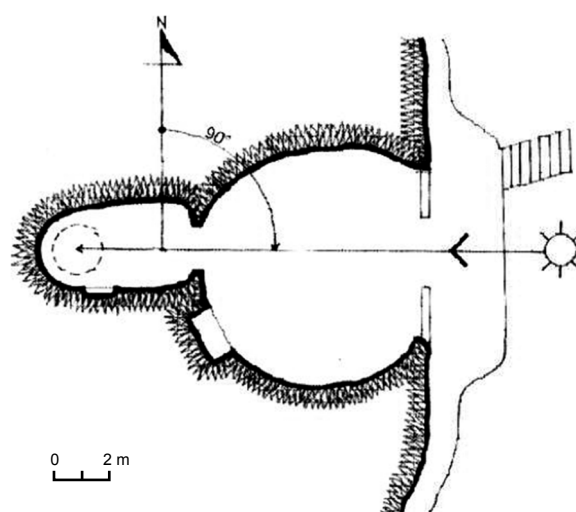

Fig. 7. Peștera Sf. Apostol Andrei (apud Păun 2000).

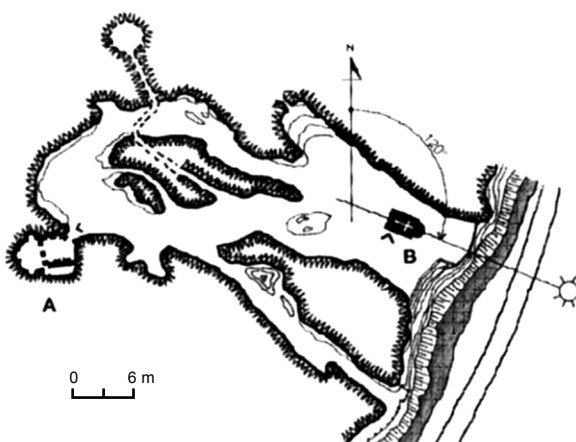

Fig. 8. Biserica rupestră (V)Ovidenia de la mănăstirea Bistrița (apud Păun 2000).

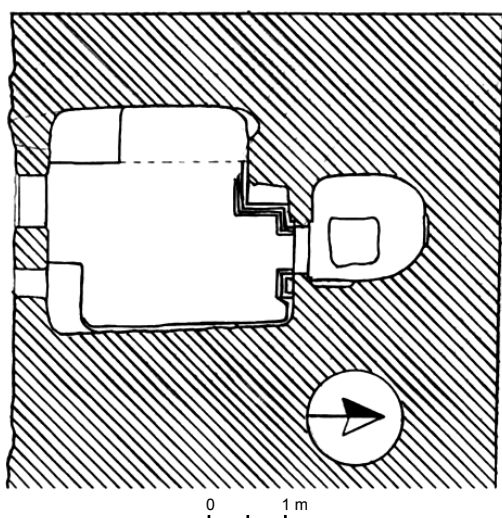

Fig. 9. Planul bisericii Peștera lui Bechir de lângă Soroca.

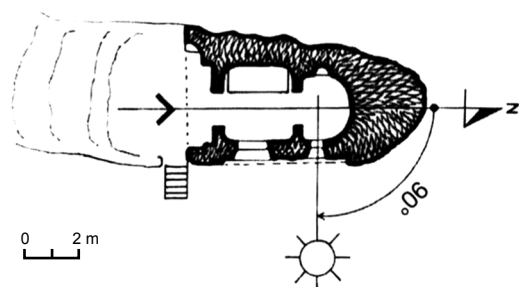

Fig. 10. Planul bisericii rupestre a lui Daniil Sihastrul (apud Păun 2000).

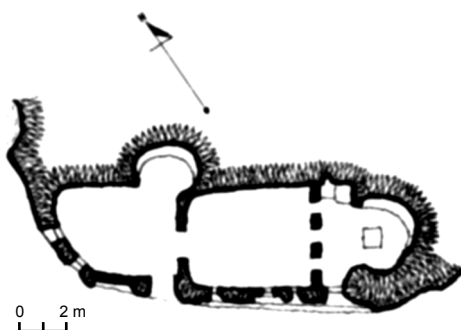

Fig. 11. Biserica rupestră Cetățuia Negru-Vodă (apud Păun 2000).

Plugușorul, cu toate componentele sale se va contopi și cu obiceiul Orația de Anul Nou, deosebită, care a existat mai înainte la anul nou de iarnă, împreună cu jocurile cu măști, cu prezentări satirice, având și un accentuat caracter de cronică și critică socială. Astfel, importanța cărămizii desenate de la Sobari, datată plauzibil în secolul VI-VII, are valoarea de a puncta un obicei dintre cele

fundamentale ale folclorului românesc, împreună cu atestarea uneia dintre primele manifestări de iconografie creștină, o operă de artă românească cu profunde semnificații, inclusiv ale primului document scris.

În urarea clasică a Plugușorului protagonistul de bază este badea Vasile, moș Vasile, sau Sf. Vasile: „S-a sculat badea Vasile de dimineață...”. Conform calendarului creștin, astăzi se face o legătură directă între sărbătoarea Plugușorului și ziua Sfântului Vasile cel Mare de 1 ianuarie (Farmer 1999, 316-317; Stoian 2007, 341). Dar noi nu știm cum a ajuns la aceasta contaminare, deoarece ele nu au fost identice. Era creștină a Calendarului s-a început din secolul VIII (DȘSI 1982, 109; Calendarul 2003, 859). Sărbătoarea de Anul Nou este un prilej de veselie generală, pe când modelul de viață al sfântului este unul dintre cele mai exemplare, determinate de cumpătare creștinească, deci, probabil, cu atât mai mult nu la el se refereau în luna septembrie. Deoarece avem marcată, totuși, o sărbătoare creștină, găsim în unele izvoare folclorice, relatări interesante în acest sens, de pildă, în popor se susține că și pe *Iisus Christos îl chema Vasile. Numele de Christos i s-a pus la 30 de ani, când s-a botezat. Sau, în altă interpretare, Domnul Christos s-a născut de Crăciun, iar la o săptămână, de Sf. Vasile, l-au botezat în legea cea veche și i-au pus numele „Vasile”*. Antroponimul Vasile provine de la termenul grecesc „vasileos”, cu sensul de „împărat, rege”, să fi fost marcajul pe cărămida arheologică inițial ziua lui Iisus Christos sau a împăratului? Nu știm. Mai adăugăm și alte interpretări populare, culese tot de Elena Niculiță-Voronca, cu referire la persoana Sfântului Vasile, la sfârșitul secolului XIX, în Bucovina: „1. *Sf. Vasile e bețiv mare, de altfel tare bun. El s-a rugat lui Dumnezeu ca să-i deie o zi să fie a lui și Dumnezeu i-a dat cea întâi zi, de Anul Nou. Sf. Vasile a luat un clopoțel și a legat la toartă o crenguță de busuioc și s-a dus la Dumnezeu să ureze. De aceea de Sf. Vasile se urează.* 2. *Sf. Vasile șede călare pe poloboc; de aceea de ziua lui se fac veselii și chefuri.* 3. *Sf. Vasile e holtei, atunci se fac petreceri mari. El face pozne mari, dragoste; e împăratul iubirilor. El petrece și iubeste, și joacă, și cântă – le cântă muzici, strică fete, beau, fură... Spre Anul Nou, când se deschide cerul, toate apele se prefac în vin. În ceasul acela dacă iei apă e vin...*” (Niculiță-Voronca 2008, I, 104; II, 235). Ceea ce am putea aprecia ca naivități folclorice, de peste un mileniu, le gă-

sim încă la băutorii de vin la sărbătorirea zilelor lui Bacchus (Kernbach 1983, 95), la culesul viei, care aveau loc tot în luna septembrie, iar masca cu cap de cerb, purtată de bachante atunci, este menționată și de D. Cantemir la români în obiceiul numit Turca, care se desfășura deja de Crăciun (Cantemir 1872, 141-142; Cantemir 1875, 155-156; Cantemir 1923, 169-171), inclusiv în altă variantă, masca cu bourul (Cantemir 1988, 175-177; Cantemir 2004, 251) sau capra, care au loc și astăzi la sărbătorile de Crăciun și de Anul Nou. În cazul nostru, la evenimentul însemnat, nu știm dacă se avea în vedere ziua lui Iisus Christos, sau a împăratului, ori a Sf. Vasile, însă inscripția s-a făcut cu siguranță în limba română, nu în greacă și nici în latină, care trebuia să fie *Bazilius*.

Probabil, în icoana din medalion avem imaginea Maicii Domnului cu pruncul, ce s-a redat destul de stilizat, și s-a imprimat cu linii mai puțin adânci din cauza complexității desenului. După reprezentarea unor efigii imperiale pe monedele romane de la sfârșitul secolului IV - începutul secolului V, se crede că acestea au stat și la baza apariției iconografiei paleocreștine în medalioane (Preda 1980, 55; Șovan 1987, 227-233), un medalion cu imaginea lui Daniel în groapa cu lei s-a găsit în Dobrogea, datat la mijlocul secolului V (Opaiț 1984, 337-338). Alt exemplar s-a descoperit într-un monument mai la nord, în Moldova, datat prin analogie, tot la mijlocul sec. V (Șovan 1987, 227-233), apariția medalioanelor cu tematică creștină a fost generală în teritoriile romane (Teodor 2001, 19-27). Ulterior, după cum s-a reconstituit de către cercetători, templonul bisericii Sf. Sofia din Constantinopol (537), avea, de asemenea icoane în medalioane (Lazarev 1967, 62-196). Acestea nu au avut o circulație prea lungă, deja în bisericuța de la Peștera lui Bechir, secolul VII, în templon avem icoane dreptunghiulare (Гимпу 2013, 135-138). Icoana din medalionul de pe cărămidă s-ar data tot aproximativ în secolul VI-VII, inclusiv, coroborată și prin cruciulița pectorală imitată în desen, așa cum acestea apar în secolele VI-VII, unul dintre indicatori, care este susținut și de analiza cu radio-carbon. Astfel, la datarea cărămizii de la Sobari avem însemnați următorii indici: calendarul iulian ante secolul VII, cruce pectorală și icoană în medalion din secolele VI-VII, corelate și cu informațiile etnografice.

Încercăm să ne referim și la persoana ce a liniat cărămida de la Sobari, care era un preot cel mai probabil, român, și reprezenta o comunitate ro-

mânească, aproape de Nistru, iar cum edificiul de piatră era prea somptuos pentru o biserică simplă, s-ar putea să reprezinte autoritatea unei episcopii. Așa cum au apreciat și alți autori (Teodor 1991, 82; Niculiță 1996, 20; Niculiță, Popa 2000, 69; Popa 2001, 153, 158), din cauza lipsei stratului cultural, edificiul de piatră de la Sobari putea fi o biserică cu altarul pătrat. În mediul romano-bizantin o așa bazilică cu altarul neabsidat, numită siriană, s-a descoperit în orașul Callatis, datată în secolele V-VI d. Hr. (fig. 1). La biserica din Sobari colonadele din interiorul bazilicii clasice s-au scos prin simplificarea în afară (fig. 3). După afirmarea religiei creștine, ca și în trecut, apanajul stabilirii calendarului îl aveau preoții. Ei trebuiau să anunțe populația cu privire la zilele de sărbători religioase, atunci când nu se muncea, dar trebuia să se meargă la biserică. și doar nici preoții singuri nu fixau aceste zile individual, dar erau anunțați de o autoritate mai generală, care se făcea probabil la episcopie. Astfel, s-a liniat și cărămida de la Sobari, de către un preot, abilitat cu anunțarea calendarului poporenilor, plus că s-a dovedit și cu un oarecare talent, care ne-a lăsat o imagine sugestivă a sărbătorii Plugușorului din secolele VI-VII. Apreciind posibilitatea care ne indică o biserică somptuoasă episcopală, putem constata să se afle aici sediul unui horepiscop, termen arătat de Mircea Păcurariu pentru zone de la nordul Dunării, cu semnificația de episcop de țară (adică de sate) (Păcurariu 1991, 117), aflați într-o relație strânsă, canonică și liturgică, cu Biserica creștină bizantină.

În zona noastră un alt lăcaș cu altarul neabsidat avem și la biserica rupestră a complexului monastic de la Butuceni (Orheiul Vechi) (Ghid 1995, 21), pe care noi am evaluat-o inițial, să fi urmat tradiția bisericilor de lemn (Ghimpu 2000, 133-143). Cum se vede, ea a avut o istorie mai veche, iar după ce i s-a prăbușit calea de acces priporoasă dinspre râul Răut, a stat mult timp pustie, ca ulterior, sătenii din Butuceni să-i sape o galerie din altă direcție și să o tranforme în biserică parohială în anul 1821 (Курдиновский 1906, 1313-1316), provocând unele schimbări interioare. Totuși, biserica ei cu altarul pătrat (fig.12), care are aceleași componente ca în altarul bazilicii din Callatis, dispuse însă nesimetric, pastoforia și diaconiconul. Amenajată prin excavare într-un complex integral, împreună cu 12 chilii, această mănăstire se poate alinia cronologic la complexe rupestre din Munții Buzăului ca sihăstrie cu 12 călugări (Balan 1982, 180-181), așa cum au fost

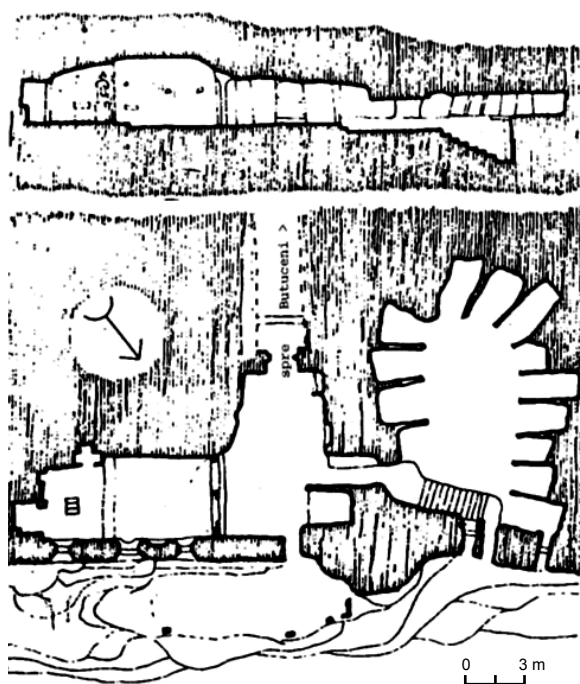

Fig. 12. Complexul rupestru de la Butuceni (Orheiul Vechi) (apud Ghid 1998).

ele orânduite de Vasile cel Mare, printre primele instituții monahale ce urmau scriptura, conform exemplului Mântuitorului cu cei 12 apostoli.

În concluzie, după analiza mai multor monumente rupestre religioase din spațiul românesc dobrogean și extracarpatic, se poate afirma prezența unor lăcașe creștine din cele mai vechi perioade de la apariția creștinismului, corespunzătoare unor faze cronologice distincte – din perioada antică și din creștinismul paleocreștin, cât și din cea a Evului Mediu timpuriu, certificate clar pe un teritoriu mai larg, dar mai expus la atacurile migratorilor și ale nomazilor, atât în Moldova, cât și la sud de Carpați deopotrivă, ca o condiție, probabil dictată de duritatea materială pentru comunitățile românești din acea vreme, aflate aproape permanent în fața vicisitudinilor vieții. După apariția unor noi dovezi arheologice, se poate afirma existența în teritoriul Moldovei și a unei episcopii, conduse posibil de un horepiscop, care păstora comunitățile rurale din această zonă. Prin contribuția unui exponat arheologic excepțional, sunt atestate pe o cărămidă desenată liniar primele dovezi scrise, artistice, iconografice și folclorice ale românilor din perioada evului mediu timpuriu.

Bibliografie

- Adăscăliței 1987:** V. Adăscăliței, *Istoria unui obicei: plugușorul* (Iași 1987).
- Băieșu 2008:** N. Băieșu, *Tradiții etno-folclorice ale sărbătorilor de iarnă* (Chișinău 2008).
- Balan 1982:** I. Balan, *Vetre de sihăstrie românească, secolele IV-XX* (București 1982).
- Cabrol, Leclercq 1913:** F. Cabrol, H. Leclercq, *Dictionnaire d'archéologie et liturgie*, vol. XIII/1 (Paris 1913).
- Boroneanț, Ciuceanu 1977:** V. Boroneanț, R. Ciuceanu, *Cercetările din Peștera de la Limanu, jud. Constanța*. In: *Revista muzeelor și monumentelor. Monumente de istorie și de artă*, nr. 2 (București 1977.)
- Calendarul 2003:** *Calendarul în spațiul românesc de-a lungul timpului*. In: *Istoria României în date* (București 2003).
- Cantemir 1872:** D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae* (București 1872).
- Cantemir 1875:** D. Cantemir, *Descrierea Moldovei* (București 1875).
- Cantemir 1923:** D. Cantemir, *Descrierea Moldovei* (București 1923).
- Cantemir 1988:** D. Cantemir, *Descrierea Moldovei* (Chișinău 1988).
- Cantemir 2004:** D. Cantemir, *Descrierea Moldovei* (București 2004).
- Dan 1905:** D. Dan, *Mănăstirea și comuna Putna* (București 1905).
- DȘSI 1982 :** *Dicționar al științelor speciale ale istorie* (București, 1982).
- Enciclopedia 2000:** *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. III, M-Q (București 2000).
- Farmer 1999:** D.H. Farmer, *Dicționar al sfinților* (București 1999).
- Ghid 1998:** *Ghid de monumente și situri istorice din Republica Moldova* (Chișinău 1998).
- Ghimpu 1998:** V. Ghimpu, *Mănăstirea rupestră de la Peștera lui Bechir din Soroca*. *Tyragetia VI-VII*, 1998, 43-56.
- Ghimpu 2000:** V. Ghimpu, *Biserici și mănăstiri medievale în Basarabia* (Chișinău 2000).
- Ghimpu 2012:** V.D. Ghimpu, *Un templon în biserica paleocreștină de lângă Soroca*. In: *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2 (București 2012).

- Kernbach 1983:** V. Kernbach, Dicționar de mitologie generală (București 1983).
- Lupu 1994:** E. Lupu, Observații asupra vestigiilor rupestre din zona Carpaților de Curbură. *Musaioș IV/2*, 1994.
- Micle 1995:** V. Micle, Peștera Sfântului Grigore de la mănăstirea Bistrița (București 1995).
- Niculiță 1996:** I. Niculiță, Situl de epocă romană de la Sobari și unele aspecte ale romanizării în spațiul de la Est de Carpați. In: Probleme actuale ale istoriei, economiei și culturii moldovenilor de la Est de Prut. Romanizarea la Est de Carpați, caietul 2, materialele sesiunii din 3 iulie 1996 (Chișinău 1996).
- Niculiță, Popa 2000:** I. Niculiță, A. Popa, Prezență romană în zona nord-pontică (Chișinău 2000).
- Niculiță-Voronca 2008:** E. Niculiță-Voronca, Datinile și credințele poporului român: adunate și așezate în ordine mitologică, I; II (București 2008).
- Opaiț 1984:** C. Opaiț, Două amulete din sticlă din nordul Dobrogei. *Peuce IX*, 1984.
- Păcurariu 1991:** M. Păcurariu, Istoria Bisericii Ortodoxe Române (București 1991).
- Păun 1999:** S. Păun, De două mii de ani primim lumina din absida altarului creștin. In: *Academica*, revistă de știință, cultură și artă, anul X, 1-2 (București 1999).
- Păun 2000:** S. Păun, Absida altarului (București 2000).
- Preda 1980:** C. Preda, Callatis. Necropola romano-bizantină (București 1980).
- Pop 1989:** D. Pop, Plugșorul – sinteză folclorică românească. In: D. Pop, Obiceiuri agrare în tradiția populară românească (Cluj-Napoca 1989).
- Popa 2001:** A. Popa, Romaines ou barbares? Architecture en pierre dans le barbaricum à l'époque romaine tardive (sur le matériel archéologique du Nord-Ouest du Pont Euxin) (Chișinău 2001).
- Stoian 2007:** I.M. Stoian, Dicționar religios. Termeni religioși, credințe populare, nume proprii (București 2007).
- Șovan 1987:** I.O. Șovan, Un mormânt cu medalioane romane de sticlă din necropola de la Mihălășeni (jud. Botoșani). *ArhMold XI*, 1987.
- Ștefan 1980:** C. Ștefan (colectiv), Vestigii rupestre din Munții Buzăuluzi (Buzău 1980).
- Teodor 1991:** D. Gh. Teodor, Creștinismul la est de Carpați, de la origini până în secolul al XIV-lea (Iași 1991).
- Teodor 2001:** D. Gh. Teodor, Medaillon byzantines à symboles chrétiens des IV-VIe de l'espace carpato-danubienno pontique. In: *Etudes byzantines et post-byzantines*, IV (Iași 2001).
- Theodorescu 1963:** D. Theodorescu, L'édifice Romano-Byzantin de Callatis. *Dacia N.S. VII*, 1963.
- Tomescu 1942:** C. Tomescu, Scurtă povestire istorică despre Sfânta Mănăstire Neamțu și despre așezările monahale supuse ei (Măn. Neamțu 1942).
- Site ASCOR** (Asociația studenților creștini ortodocși români), <https://ascorbucuresti.wordpress.com>.
- Гимпу 2013:** В. Гимпу, Древнейшая церковь Пещеры Бекира возле города Сорока. *Археологические вести* 19, 2013, 135-138.
- Курдиновский 1906:** В. Курдиновский, Окрестности Старого Орхья. В: Кишиневские Епархиальные Ведомости, № 41 (Кишинев 1906).
- Лазарев 1967:** В.Н. Лазарев, Три фрагмента расписных эпистилиев и византийский темплон. В: *Византийский временник*, том XXVII (Москва 1967).
- Рикман 1970:** Э.А. Рикман, Поселение первых столетий нашей эры Собарь в Молдавии (о связях черняховцев с античным миром). *СА 2*, 1970.
- Рикман 1975:** Э.А. Рикман, Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры (Москва 1975).

Paleo-Christian churches in the Romanian area in the early Middle Ages

Keywords: places of worship, Christianity, early Middle Ages, Romanian space.

Abstract: Based on the research of many rock-hewn churches of the Romanian region, located in the Dobruja and around the Carpathian mountain range, the author notes the existence there of a number of Christian churches belonging to the early Christian period and the early Middle Ages. According to the author, the religious buildings were created for the most part of very strong material because of the highly volatile external environment, due to the pressure of the migratory and nomadic peoples. On the basis of new archaeological data it can be argued that in the territory of the future Moldova there was a diocese under the guidance of a chorbishop (bishop of rural settlements). The presence and discovery of a very valuable exhibit, which is a rare example of art, iconography and folklore heritage of Romanians in early Middle Ages (red brick with depictions), gives us the first written evidence of the presence of Christianity in this area.

List of illustrations:

- Fig. 1. Plan of the Syrian Rite Church in Callatis (after Theodorescu 1963).
Fig. 2. Plan of a stone structure in Sobari (after Niculiță, Popa 2000).
Fig. 3. Stone structure in Sobari (after Popa 2001).
Fig. 4. Brick with depicted lines from Sobari. Photo.
Fig. 5. Brick with depicted lines from Sobari. Drawing.
Fig. 6. Plan of the Limanu Cave, Constanța County (after Păun 2000).
Fig. 7. Cave of St. Andrew the Apostle (after Păun 2000).
Fig. 8. The Ovidenia Cave Church of the Bistrița Monastery (after Păun 2000).
Fig. 9. The church of Bechir's Cave near Soroca.
Fig. 10. Plan of Daniil the Hermit's cave church (after Păun 2000).
Fig. 11. Cetățuia Negru-Vodă Cave Church (after Păun 2000).
Fig. 12. Butuceni cave complex (Old Orhei) (after Ghid 1998).

Палеохристианские церкви на румынском пространстве в период раннего Средневековья

Ключевые слова: культовые сооружения, христианство, раннее Средневековье, румынское пространство.

Резюме: На основе исследования многих скальных церквей румынского региона, расположенных на территории Добруджи и вокруг Карпатского хребта, автор констатирует наличие там целого ряда христианских храмов, относящихся к периодам раннего христианства и раннего Средневековья. По мнению автора, культовые сооружения создавались по большей части из крепкого материала по причине крайне нестабильной внешней обстановки, обусловленной натиском переселенческих и кочевнических народов. На основе новых археологических данных можно утверждать, что на территории будущей Молдовы находилась епископия под руководством хореписка (епископа сельских поселений). Наличие и выявление очень ценного экспоната, который является редким образцом художественного, иконографического и фольклорного достояния румын периода раннего Средневековья (прорисованный красный кирпич), предоставляет нам первое письменное свидетельство о присутствии христианства на этом пространстве.

Список иллюстраций:

- Рис. 1. План церкви сирийского обряда в Каллатисе (по Theodorescu 1963).
Рис. 2. План каменного сооружения в Собарь (по Niculiță, Popa 2000).
Рис. 3. Каменное сооружение в Собарь (по Popa 2001).
Рис. 4. Кирпич с прорисованными линиями из Собарь. Фотография.
Рис. 5. Кирпич с прорисованными линиями из Собарь. Рисунок.
Рис. 6. План пещеры Лиману, уезд Констанца (по Păun 2000).
Рис. 7. Пещера св. апостола Андрея (по Păun 2000).
Рис. 8. Скальная церковь Овидения (Введенская) в Бистрицком монастыре (по Păun 2000).
Рис. 9. План церкви Пещеры Бекира возле г. Сороки.
Рис. 10. План скальной церкви Даниила Сихастру (Отшельника) (по Păun 2000).
Рис. 11. Скальная церковь Четэцуя Негру-Водэ (по Păun 2000).
Рис. 12. Скальный комплекс в Бутучень (Старый Орхей) (по Ghid 1998).

04.03.2016

Dr. Vlad D. Ghimpu, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, str. 31 August 121A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova